

Kaliningradiečių identiteto formavimasis

Vidurio ir Rytų Europoje prieš dešimtmetį prasi-dėję socialiniai pokyčiai, kuriuos R. Dahrendorfas pavadino netgi revoliucija¹, sulaukė didelio atgarsio daugelio šalių visuomenėse. Atsirado įvairių pamąstymų ir projektų, bandančių paaiškinti vykstančius procesus ir numatyti galimus virsmus ateityje. Ypač populiarus tampa regionalizmo metodologinis įrankis.

Ne išimtis vykstančių procesų kontekste – ir Baltijos jūros erdvė su savo vienu įdomiausių posovietinio pasaulio dariniu – eksklavu tapusia Kaliningrado sritimi. Ši nauja politinė ir geopolitinė situacija negalėjo neįtakoti pačių gyventojų savivokos.

Galime manyti, jog antraštės teiginys yra ne visai pagrįstas, lyg ir tvirtinantis, kad paskutiniame dešimtmetyje kaliningradiečių tapatybės pokyčiai yra neginčijami. Šis tekstas ir būtų bandymas nušviesti gretimame mums regione vykstančius procesus bei panagrinėti juos.

Siekdami apžvelgti srities identiteto klausimą su-prantame, jog identiškumo sąvoka per plati, kad būtų išskleista vieno straipsnio kontekste, todėl žvilgtelėkime į mus dominančią temą tik vienu aspektu – tai yra kaliningradiečių požiūriu į savo krašto praeitį. Pirma, aptarkime atminties raiškos ir kitimo formas kaip svarbų faktorių tiek individo, tiek visuomenės savivokos procese². Antra, kaip veiksnius, kurie įvardija šiandienos kultūros, politikos, ekonomikos procesus.

Šiame darbe pagrindiniu informacijos šaltiniu buvo pasirinkta periodinė spauda, o tiksliau – svarbiausi leidiniai, išeinantys Kaliningrado srityje. Tokį pasirinkimą lėmė keletas momentų.

Pirma, jokių išsamesnių studijų nei Kaliningrado srityje, nei kaimyninėse valstybėse mus dominančia tema kol kas neišleista. Antra, suprantama, kad keliamas klausimas labai naujas ir pačiai Kaliningrado sričiai. Šia tema dar tik pradėdama diskutuoti ir ją analizuoti, todėl ji reikalauja kiek įmanoma įvairresnių ir operatyvesnių informacijos šaltinių. Pirmiausia, žinoma, tai yra periodiniai leidiniai.

Atrasta istorija

Paskutiniųjų dešimtmečių sandūroje didžiulį lūžį patiria po Antrojo pasaulinio karo pradėta formuoti kaliningradiečių visuomenė. Puoselėtas srityje “Sovietinės nacijos”³ projektas, reiškęs ateizmą (provoslavų bažnyčia Kaliningrade pradėjo veikti tik 1985 m.)⁴, industrializacija, modernizacija, švietimo progresas ir t.t.⁵ apie Kaliningrado srities užimamos teritorijos istoriją kalbėjo tik nuo 1945 m. Anksčiau laikotarpiu kraštas įvardijamas kaip vokiško feodalizmo ir imperializmo buveinė⁶.

Tačiau pokyčiai vyko neįtikimai greitai. Dar 1988 m. išleistos knygos apie sritį jau dešimtojo dešimtmečio viduryje atrodė kaip didžiausia seniena⁷. Nuostata nekreipti dėmesio į praeitus amžius, apsiribojant II pasaulinio karo kovomis ir Karaliaučiaus pilies šturmu, keičiama. Su džiugiu susižavėjimu atrandama savo krašto istorija⁸.

Pirmiausia dėmesys koncentruojamas į išlikusius architektūros paminklus. Daugybėje straipsnių apžvelgiami Karaliaučiaus kariniai įtvirtinimai. Kiekvienas fortas aprašomas atskirai nuo jo pastatymo dienos iki šiandieninės būklės⁹. Išiplieskia net diskusija apie galimą savotišką senąjį požeminį miestą, kuris dar neatrastas. Nemažai kam tai atrodė visai įtikinama šitokios gausybės praeities “atradimų” kontekste¹⁰. Imtasi restauruoti išlikusius pastatus. Taip pat labai suaktyvėja įvairių kultūrinių, istorinių, etnografinių klubų, centrų, judėjimų veikla. Štai “Prūsijos” kultūros centras imasi sutvarkyti išlikusius Frydrichsburgo įtvirtinimų vartus¹¹, o privati iniciatyva atstatyti Katedrą virsta vienu svarbiausių restauracinių projektų¹².

Atsiranda vis daugiau informacijos, įvairiausių žemėlapių, nuotraukų, paveikslukų ir senųjų miesto gyventojų pasakojimų apie buvusį miestą. Šios istorijos paprastai būdavo labai romantiškos. Pagyvenę žmonės pasakodavo apie savo jaunystės miestą, tapydami jį pačiomis šviesiausiomis spalvomis. Pažymėdami, kad dabartinis Kaliningradas visai kitas miestas, praktiškai niekada nieko nekriti-

kuodavo, ir tai vietinius gyventojus nuteikdavo labai geranoriškai¹³.

Naujais pasididžiavimo objektais tampa ir iškilūs Rytprūsioose gyvenę arba kurį laiką dirbę kultūros, mokslo, politikos veikėjai. Be jau žinomos, tačiau tapusios išskirtiniu pasididžiavimu I. Kanto pavarės¹⁴, „atrandamos“ ir naujos dėmesio vertos pavardės. Tai ir istorikas Johanas Herderis, dailininkas Kete Kolvicus, astronomas Vilhelmas Beselis, poetas Simonas Dachas¹⁵.

Taip pat su susidomėjimu kalbama apie senąją baltiškąją šio krašto istoriją. Aktyviai ta tema rašo archeologas V. Kulakovas¹⁶. Šios publikacijos natūraliai sukelia susidomėjimą lietuvių kultūros atstovais M. Mažvydu, Vydūnu, K. Donelaičiu¹⁷. Žinoma, domėjimosi lietuviška tematika negalime vadinti visiškai nauju reiškiniu, nes gyvenimas tarybinėje valstybėje ir privalomas susipažinimas su „brolišku“ respublikų kultūromis paliko rudimentinių – tiek kultūrinių, tiek psichologinių – orientacijų.

Taigi akivaizdu, jog didžiulis naujos ir įdomios informacijos srautas sukelia romantiškas krašto praeities vertinimo nuotaikas. Siūloma miestą planuoti ir užstatyti atsižvelgiant į senąjį išplanavimą. Užsimenama apie būtinybę suteikti daug didesnius įgaliojimus žmonėms, užsiimantiems kultūros paveldo išsaugojimu¹⁸. Taip pat spausdinamos publikacijos, įrodinėjančios, kad buvęs miestas yra barbariškai sunaikintas, o dabartinis Kaliningradas apleistas¹⁹.

Taigi įvyksta akivaizdus visuomenės sąmonės lūžis, susijęs su šio krašto praeities vertinimu. Iš pagrindų keičiami orientyrai. Pokaryje gyvavusi ideologinė nuostata, jog viskas, kas neatitinka oficialaus požiūrio, yra priešiška, pakeičiama. Asmenys, kovoję su totalitarine sistema, atsiduria dėmesio centre. Čia ypač ryškus pavyzdys būtų Karališkųjų rūmų susprogdinimo vertinimas. Ne vienoje publikacijoje yra apgailestaujama, jog tik nedidelė dalis inteligentų prieštaravo šiai akcijai, o dauguma Kaliningrado srities gyventojų visiškai sutiko su vykstančiais kultūros paminklo naikinimo darbais. Atvirai kalbama, jog tai yra didžiulė ir dabartinių gyventojų gėda²⁰.

Žibalo į ugnį dar įpylė ir prasidėjusi diskusija po 1945 metų vykdytu srities apgyvendinimo klausimu. Tyrinėjimai sugriauna tarybinę istoriografijos mitą, jog į Kaliningradą vyko patys geriausi specialistai, darbininkai, pirmaujantys kolūkiečiai, žmonės, pilni entuziazmo ir užsidegimo²¹.

Ši romantinių nuotaikų ir karčių istorijos tiesų pynė išprovokuoja kraštutinę vertinimo poziciją.

Atsiranda nuostata, kad visas laikotarpis po 1945 metų buvo paskirtas šimtmečiais puoselėtos kultūros griovimui ir naikinimui.

Pačioje srityje skamba radikalūs ir pikti žodžiai dabartiniams gyventojams, kartu suformuluojama politinė išvada, kad šis kraštas yra svetimas Rusijai ir jį reikia palikti²². Tokios ir panašios pozicijos išprovokuoja, o tiksliau, sustiprina (žinoma, niekur nedingusius) tradicinius tarybinės historiografijos akcentus. Naujoms kultūrinėms ir istorinėms interpretacijoms viešai priešinamasi.

Tradicionis požiūris

Kaip jau galima buvo suprasti, tradicinėmis pažiūromis mes čia vadiname tarybinės ideologines nuostatas, kurios šiuo atveju daugiausia pasireiškė priešišku krašto praeities daugiakultūriškumo interpretacijoms.

Aktyviausi čia buvo karo veteranai ir žmonės, įsitikinę, kad sričiai grėstų germanizacija, prasidėjus visaapimantiems krašto praeities tyrinėjimams. Galima manyti, jog tokias gynybines ir priešiškas nuostatas provokavo politinės realijos, įvairūs marginalių grupių revizionistiniai pasisakymai tiek Vokietijoje, tiek, sakykime, Lietuvoje²³. Tačiau drįstame teigti, jog tai nebuvo lemiamas veiksnys. Pagrindinius argumentus puikiai įvardijo vienas Karaliaučiaus puolimo dalyvių, atsiliepusių į 1990 metų diskusiją apie galimybę Kaliningradui atsisakyti uždaro miesto statuso: „Užsieniečiams, kurie prarado savo teisę į mūsų miestą, reikia kaltinti pačius save arba savo protėvius. Jiems miesto atverti nereikia ir Kionigsbergo istorija, suteršta karo ir žmonių krauju, mums nereikalinga. Atgal kelio nebėra“²⁴.

Pagrindinis srities dienraštis „Kaliningradskaja pravda“ dažnai spausdindavo veteranų prisiminimus apie mūšius ir apie žuvusius draugus²⁵. Būdavo akcentuojamas pralieto kraujo faktas, kaip argumentas prieš krašto orientaciją į Vakarus²⁶, apibrėžiant šią tendenciją kaip neginčijamą blogybę. Čia, žinoma, mes susiduriame su pačiu primityviausiu ir iracionaliausiu istorijos interpretavimo variantu, kai praeities vertinimai tiesiogiai siejami su konkreto momento politiniais reikalavimais.

Taigi mes susidūrėme su dviem kraštutinėmis vertinimo pozicijomis. Nei noras ignoruoti daugiamžę Karaliaučiaus istoriją, nei bandymai nubraukti penkiasdešimt Kaliningrado miesto metų akivaizdžiai nesiskaitė su objektyviais šiandienos faktais. Reikėjo koncepcijos, kuri organiškai aprėptų ir Kaliningrado, ir Karaliaučiaus (arba bet kurio kito

pavadinimo) **tradicija** vieno miesto istorijoje. Tokia problema, **žinoma**, nėra nauja. Su ja susidūrė ir Gdansko, ir Lvovo bei daugelio kitų miestų, kuriuos istorija **pavertė daugiakultūriniais**, visuomenės.

Karaliaučius kaip Rusijos istorijos dalis

Pastangos parodyti Karaliaučių kaip aktyvų Rusijos istorijos dalyvį dalies mokslo ir kultūros srities veikėjų yra laikomos gana populiariu ir vykusių problemos sprendimu. Ypač daug rašoma apie septynmetį karą, kurio metu Rusijai priklausė Rytprūsiai. Išleista net atskira knygelė apie šį XVIII a. laikotarpį, nors leidinių, skirtų Karaliaučiaus istorijai, kol kas yra dar labai mažai²⁷.

Periodinėje spaudoje domimasi Rusijos gubernatoriais Rytų Prūsijoje, abiejų valstybių ekonominiais kontaktais bei trumpam užsukusiais į Rytprūsius Aleksandru I, Petru I, N. Karamzinu²⁸.

Ši mūsų aptariama koncepcija labai patiko vienam Rusijos politinio elito atstovų V. Šumeikai. Jo nuomone, taip galima įrodyti labai gilius ir senus Prūsijos ir Rusijos ryšius (šis faktas, V. Šumeikos nuomone, yra savaime labai vertingas)²⁹.

Akivaizdu, jog toks tautiškas metodas nesugeba nei analizuoti, nei suprasti daugiakultūrinio miesto istorijos ir kultūros palikimo. Taip gali būti įgyvendinta tik prof. I. Kuznecovo (manyčiau, per siaura) nuostata, kad srityje pirmiausia turi būti stiprinamos Rusijos pozicijos³⁰. Tai, kad ši nuomonė nebuvo be išlygų priimama srities visuomenės, įrodo didžiulė diskusija, aptarinėjanti toponimikos klausimus.

Daugiataučio krašto palikimas

Kalbos, kad reikia drąsiai gražinti senuosius gyvenviečių pavadinimus, sukėlė didžiulį atgarsį. Čia nenagrinėsime didelės dalies senyvo amžiaus žmonių, labai pasipiktinusių tokiomis kalbomis, pozicijos. Teigta, kad taip paniekinamas jų pralietas kraujas už šias žemes³¹. Buvo gana taikliai atsakyta, jog jeigu pavadinimai būtų renkami krauju remiantis, tai vokiečių kraujo čia pralietas tikrai daugiau, o karo apdovanojimai būdavo suteikiami už Kionigsbergo paėmimą³².

Iš publikacijų gausos vis dėlto galima daryti išvadą, jog didžioji dalis visuomenės priėmė nuostatą, kad gyvenviečių, ypač srities administracinio centro, pavadinimas neturėtų atspindėti tik tarybinio laikotarpio.

Vis dėlto susidūrimas įvyksta apsisprendžiant, ar miesto pavadinimas turi atspindėti jo dabartinį rusiškumą, ar jo ilgaamžę istoriją.

Tautiškai orientuoti autoriai siūlė atsisakyti tarybinio palikimo ir miestui suteikti naują pavadinimą, kad nereikėtų sugrįžti prie vokiško. Buvo siūloma gausybė variantų: Kantogradas, Cargradas, Imanuilskas ir t.t.³³ Didžiąja dalimi jie buvo gana nevykę. Antroji ginčo iniciatorių pusė buvo įsitikinusi, jog miestai turi vadintis nuo jų įkūrimo suteiktais pavadinimais. Buvusi padaryta didžiulė neteisybė iš sugriautų po karo miestų atimant ir jų vardus³⁴.

Panaši opozicija išryškėja ir svarstant miesto herbo klausimą. Vieni siūlė sugrąžinti senąjį herbą, kiti – orientotis į rusišką variantą³⁵. Profesorius K. Lavrinovičius išsiskiria savo motyvuota, pasverta ir nuosaikia pozicija. Jo nuomone, reikėtų suderinti senojo ir pokarinio miesto tradicijas. Profesoriaus įsitikinimu, neįmanoma išmesti 700 metų istorijos, nes tai būtų nesiskaitymas su akivaizdžiu faktu, kad ir tiesiogiai, ir pasąmonėje senasis miestas ir jo istorija formuoja dabartinių gyventojų savijautą ir psichologiją. Tačiau negalima sugrąžinti senojo herbo, nes jis neatspindėtų šiandienos realijų. Geriausia, kad herbas būtų kuo neutralėsnis, su senojo elementais³⁶.

Galimybė sukurti koncepciją, kurioje būtų galima suderinti visų valstybių interesus, susijusius su šiuo kraštu istorinėmis bei kultūrinėmis gijomis, buvo suprantama kaip unikali galimybė praktiškai įgyvendinti naują europietišką mąstymą. Konstatuojama būtinybė atleisti ir suprasti vienam kito nuoskaudas, patirtas karų amžiuje. Neleisti, kad išgyventos kančios taptų beprasmės, taip ir nesugebėjus sukurti miesto, kuris nebeleistų pasikartoti konfrontacijai tarp tautų, pradėti galvoti apie savąjį miestą be inertškų nuostatų ir stereotipų, įsiklausyti į praeitį ir žvelgti į ateitį, orientuojantis į tai, kokį didelį vaidmenį miestas gali suvaidinti visos Europos ateityje³⁷. Žingsnis šia linkme būtų galimybė atstatomoje Katedroje religines apeigas atlikti ir protestantams, ir katalikams, ir stačiatikiams, taip pat rengti ir pasaulietinius kultūrinius renginius³⁸.

Akivaizdu, kad krašte pažinimo procesas yra labai naujas ir kaliningradiečiai išgyvena kintančios savimonės laikotarpį. Žinoma, būsime neteisūs, jeigu manytume, jog šis procesas prasidėjo tik paskutiniaisiais metais. Ne vienerius metus buvo prieštaraujama oficialiajai propagandai. Bandoma sieti du istorinius laikotarpius. Realizacijai pasitelkiami teatrai, muziejai, meno galerijos, literatūrinė kūryba³⁹. Tačiau ypač aktyvius procesus mes regime kaip tik dabar.

Kaip matėme, srityje galime pastebėti ne vieną krašto praeities interpretavimo variantą ir sutikti žmonių grupių, save surandančių šių interpretacijų kontekste. Nedidelė dalis – tai radikalai nusistatę prieš Rusijos galimybę administruoti šį kraštą. Griežtai oponuojant šiai nuostatai, buvo nesutinkama net pradėti tyrinėti ilgus šimtmečius čia gyvenusių tautų palikimą.

Trečioji mūsų minėta galimybė – bandymai Karaliaučiaus krašto praeitį integruoti į Rusijos istoriją, taip lyg ir įteisinant dabartinį krašto statusą. Ir paskutinė pozicija, bandanti sujungti dviejų

miestų istorijas, remiasi moderniomis europietiškomis integracinėmis nuostatomis.

Vieni autoriai teigia, kad srityje vyksta rusiškos kultūros gyventojų "lotynizacija", juos veikiant išlikusiems architektūros paminklams⁴⁰. Kiti akcentuoja, jog miestas iš viso neturi savo veido, atrodo lyg neužbaigtas⁴¹.

Kad ir kaip būtų, visi mūsų pastebėti pokyčiai dar tik formuojasi ir neaišku, kaip šie procesai pasibaigs – iš esmės visos tendencijos yra atviros bet kokioms įtakoms.

Taigi iškyla klausimas: kaip ilgai gali išlikti atvira identiteto situacija?

Išnašos

¹ Dahrendorf R. *Reflection on the Revolutions in Europa*, London: Chatto & Windus, 1990.

² Štutininė I. Lietuvos kolektyvinė atmintis po totalitarizmo. Kn.: *Semiotika, šiuolaikinio diskurso analizė*, Vilnius: Baltos lankos, 1997 / 4, p. 83.

³ Kuzmickaitė L. Ethnic and territorial identities. In: *Changes of Identity in Modern Lithuania*, Vilnius: Lithuanian Institute of Philosophy and Sociology, 1996, p. 83 - 93.

⁴ Православие в Калининградской области. - Запад России, 1996, № 1(15), с. 144.

⁵ Sztompka P. Civilizational Incompetence: The Trap of Post-Communist Societies. - *Zeitschrift für sociologie*, 1993, April, Heft 2, s. 88.

⁶ *Большая советская энциклопедия*, Москва, 1973 / 11, с. 209.

⁷ Павловский О. *Земля моя, Калининградская*, Калининград: Янтарный сказ, 1996, с. 917.

⁸ Российский Дом на Балтике. - Запад России, 1996, № 1(15), с. 6 - 7.

⁹ Pz., Губин А. Форты Кенигсберга. - Калининградская Правда (toliau - КП), 1993 01 15, № 9 (13078), с. 3; Радковская Е. Пятый форт. - КП, 1990 07 18, № 163 (12412), с. 4.

¹⁰ Ефимов В. Мифы о подземном городе. - КП, 1991 04 27, № 85 (12634), с. 3.

¹¹ Овсянов А. Три века Фридрихсбурга. - КП, 1990 11 16, № 265 (12515), с. 4.

¹² Перова И. Кафедральный собор: перспективы реставрации. - КП, 1990 04 01, № 13 (12342), с. 3.

¹³ Pz., Замятина Т. Мы - наследники прошлой культуры. - КП, 1990 05 06, № 105 (12354), с. 4; Майер К. Я стал "свидетелем времени". - КП, 1995 03 30, № 130 (13716), с. 3.

Šiltų nuotaikų pavyzdžiu galėtų būti Karlo Lorenceno, kuris aprašo savo įspūdžius iš kelionės į Kaliningradą, komentaras: "Sutuoktiniai Beiliai surado namą, kuriame gyveno vyro tėvai, neįtikėtinai geros būklės. Tiktai dabar vietoj vienos šeimos jame gyveno septynios. Kambariai buvo nepaprastai tvarkingi. Trys šeimos buvusius šeiminius priėmė labai nuoširdžiai. Ir moterų akys, įskaitant ir vertėją, pritrinko ašarų. Vos susilaukė ir pats Beilis. Jie pasidžiaugė, kad buvusiame savo name surado tokius mielus žmones ir užtikrino, kad nesiims jokių žingsnių, galinčių pakeisti jų gyvenimą" (Лоренцен К. Ехали в Кенигсберг, а

вернулись из Калининграда. - КП, 1991 06 15, № 45 (12644), с. 3).

¹⁴ Губин А. Город Имануила Канга. - КП, 1993 04 22, № 82 (14151), с. 3.

¹⁵ Российский Дом на Балтике. - Запад России, 1996, № 1(15), с. 6.

¹⁶ Кулаков В. Когда воцарился мир. - КП, 1990 06 14, № 134 (12383), с. 3; Кулаков В. Бумажная вендета. - КП, 1990 04 07, № 81 (12330), с. 3.

¹⁷ Pz., Боровская Н. Через год после юбилея. - КП, 1990 02 15, № 39 (12288), с. 3; Чяускас Е. Библия в литовском слове. - КП, 1990 10 31, № 252 (12561), с. 3.

¹⁸ Глушкин О. Связь времен. Прочна ли она? - КП, 1993 05 26, № 106 (13175), с. 2.

¹⁹ Kaliningrado jūrų koledžo dėstytojo V. Nikolajevo nuomone, neįmanoma užmiršti "puikių parkų, skverų, kapinių, iš kurių liko tik "rageliai ir nageliai". Praktiškai visuose miesto rajonuose galima rasti vertingų architektūros pastatų, siaubingai apleistų. Ir, žinoma, išvis negalima suprasti, kaip prieš porą dešimtmečių kažkam šovė į galvą mintis nušluoti nuo žemės paviršiaus buvusius Karališkuosius rūmus" (Николаев В. Наш учебник - камни древнего города. - КП, 1991 10 01, № 194 (12743), с. 3).

²⁰ Buvęs miesto vykdomojo komiteto pirmininkas V. Denisovas pripažįsta, kad "nemažai buvo neišsaugota ar paprasčiausiai sugriauta, prapuolė visiems laikams negerbiant praeities ir atvirai barbariškai elgiantis su paveldėta aplinka" (Денисов В. Так разрушали или созидали? - КП, 1990 09 08, № 208 (12457), с. 3).

²¹ Kaliningrado valstybinio universiteto jaunų mokslininkų grupė 1988 m. pradėjo tyrinėti srities apgyvendinimo temą. Buvo vykdoma plati pirmųjų čia persikėlusiu gyventi apklausa. Surinkti prisiminimai neretai būdavo net šokiruojantys. Pavyzdžiui, nemažai respondentų "pažymėdavo, jog naujoji sritis traukė ir nemažai įvairiausių avantiūristų, lobių ieškotojų, žmonių su nusikalstama praeitimi" (Костянов Ю. О переселенцах без прикрас. - КП, 1991 06 18, № 119 (12668), с. 3).

²² Neretai panašūs samprotavimai Kaliningrado srities laikraščiuose būdavo sukeliama centrinių Rusijos leidinių publikacijų. Paprastai srities gyventojai savo poziciją išsakydavo laišku

- форма. Žr. Гордеев И., Сазонов А. Для кого калининградская земля - чужая? - КП, 1991 08 24, № 168 (12717), с. 3; Горбачева Н. Искать следует примирения и согласия. Нет смысла собираться чтобы воевать. - Свободная зона, 1995 06 09, № 108 (727), с. 3 - 4.
- ²³ Apie galimas vokiečių pretenzijas į Kaliningrado sritį vietiniai gyventojai, pavyzdžiui, galėjo sužinoti iš vokiečių studentų baliuko su nacionalistiniais pasisakymais, aprašytais "Šterne" ir perspausdintais srities leidiniuose. Žr. Львов С. (parengė) Окрошка с пивом по-Кенигсбергски. - КП, 1994 10 22, № 212 (13541), с. 3.
- Su Lietuvos pusėje buvusiomis įvairiomis pretenzijomis išsamiau galima susipažinti mano bakalauro darbe (Jankauskas P. Kaliningrado sritis vietinėje ir Lietuvos spaudoje 1990 - 1996 metais; Vakarų Lietuvos ir Prūsijos istorijos centras, Klaipėdos universitetas, Klaipėda, 1997), o pavyzdžiu galėtų būti 1990 m. priimta lietuvininkų rezolucija, kurios viena dalis sako, jog jie "pripažįsta tik 1918 m. lapkričio 30 d. Mažosios Lietuvos Tarybos Akta, pasirašytą Prūsų Lietuvos nacionalinės tarybos Tilžės mieste, reikalaujančios prijungti Mažąją Lietuvą prie Didžiosios Lietuvos ir 99-ą Versalio sutarties straipsnį" (Резолюция схода литувининкасов. - КП, 1990 06 29, № 147 (12796), с. 3).
- ²⁴ Казлов С. Такие разные мнения... - КП, 1990 06 28, № 173 (12421), с. 2.
- ²⁵ Шустер И. В январе 1945-го. - КП, 1993 01 19, № 11 (13080), с. 3; Дашевский В. Кенигсберг. Весна 1945 года. - КП, 1995 04 21, № 79 (13665), с. 2.
- ²⁶ Земля Калининградская - Российская земля. - КП, 1992 08 12, № 162 (12971), с. 3.
- ²⁷ Кретинин Т. В. Под Российской короной или Русские в Кенигсберге. 1758 - 1762, Калининград: кн. изд-во, 1996.
- ²⁸ Кретинин Т. Русские губернаторы Восточной Пруссии. - КП, 1990 04 19, № 91 (12340), с. 3; Овсянов А. С ганзенской отвагой... - КП, 1990 12 07, № 82 (12531), с. 4.
- ²⁹ Konkrečiai V. Šumeika atkreipia dėmesį į V. Lomonosovo darbus apie Riurikų giminės kilimą iš Prūsijos krašto. Žr. Шумейко В. Верю в будущее России. - КП, 1993 11 19, № 336 (13305), с. 1.
- ³⁰ Кузнецов И. Программа не утверждена. И вот почему. - КП, 1994 12 09, № 245 (13574), с. 2.
- ³¹ От имени города. - КП, 1990 08 10, № 183 (12432), с. 3.
- ³² Боровская И. В плену эмоций. - КП, 1990 08 25, № 196 (12445), с. 3.
- ³³ P.vz., Судьба области - наша судьба. - КП, 1991 11 02, № 218 (12762), с. 3.
- ³⁴ Назарова Н. Реквием по топонимике. - КП, 1991 09 28, № 199 (12742), с. 1.
- ³⁵ Хихля А. Символ символу рознь. - КП, 1995 10 12, № 204 (13790), с. 2.
- ³⁶ "Tegu Kaliningrado herbas atspindi pilietines ir nacionalines gyventojų vertybes bei jų pagarbą ir teisingą požiūrį į praeitį" (Лавринович К. История с гербом. - КП, 1995 11 15, № 229 (13815), с. 2).
- ³⁷ Гилманов В. Кто что сказал в Вайкерсхайме. - КП, 1993 01 12, № 6 (13078), с. 1.
- ³⁸ Глушкин О. Развитие литературы в Калининградской области. - Запад России, 1995, № 2(14), с. 118.
- ³⁹ Глушкин О. *Op. cit.*, с. 109.
- ⁴⁰ Rusijos užsienio reikalų ministerijos atstovas Kaliningrade A. Kuznecovas sako, jog atstatant ir restauruojant senuosius pastatus mieste nesukuriama jokių rusų architektūros ansamblių, kaip natūraliai įvyksta kituose Rusijos miestuose. Todėl centrinis miesto architektūrinis ženklas yra Katedra. "Jis atkartojamas ir statomuose privačiuose namuose įvairių bokštelių forma. Tai, ministerijos atstovo nuomone, yra nerimą kelianti situacija". (Кузнецов А. Особые приметы: герб или татуировка. - КП, 1995 11 01, № 219(13905), с.3).
- ⁴¹ Денисов В. Кому это нужно? - КП, 1994 10 07, № 201(13530), с. 2.